

Мартишев П.А., аспірант

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

e-mail: pavlo.martyshev@gmail.com

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ТВАРИННИЦТВА ТА ЙОГО ПІДТРИМКА В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ СВІТОВИХ ЦІН НА ЗЕРНО

Пропонуються підходи щодо підтримки тваринницького сектора України за умов зростання світових цін на фуражні зернові. Важливість теми базується на існуючих диспропорціях агропродовольчого сектора економіки, які виражаються у високій рентабельності виробництва зернових культур та низьких прибутках виробників продукції тваринного походження. Аналіз наукових праць за цією тематикою показує, що у вітчизняній літературі майже відсутній економічний аналіз цінового співвідношення "м'ясо-корми". Водночас численні роботи західних вчених дають можливість зробити важливі висновки. По-перше, ціни на зерно є більш волатильними, ніж ціни на м'ясо-молочну продукцію через низку факторів, головний з яких – низька еластичність попиту. По-друге, не всі тваринницькі субсектори однаково реагують на зміну цін на зерно. Найшвидше ці коливання впливають на ціни продукції птахівництва внаслідок короткого виробничого циклу. Свинарство та скотарство посідають друге та третє місця відповідно. По-третє, ціни на м'ясо мають виражену циклічність, що викликано розходженням між очікуваннями виробників та фактичним балансом попиту і пропозиції. При цьому ціни на корми можуть опосередковано впливати на ці цикли.

Загалом для тваринницького сектора більшим ризиком є раптове зростання цін на корми, ніж зниження цін на м'ясо-молочну продукцію. Так, індекс прибутковості тваринницьких галузей наразі є досить низьким за рахунок зростання гривневих цін на фураж. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України показав, що експорт м'яса в останні роки зростав за рахунок збільшення поставок курятини, у той час як пропозиція яловичини та свинини знизилася. Щодо імпорту, то після падіння у 2015 р. його обсяг почав зростати за рахунок низькоякісної продукції, що свідчить про погану конкурентоспроможність внутрішнього виробника. Після детального аналізу літератури та поточної ситуації на українському ринку запропоновано ряд інструментів для вирішення зазначених проблем, зокрема, застосування "гнучких" дотацій, субсидування вирощування кормових культур, надання продовольчих субсидій населенню, ряд рішень щодо стимулювання експорту та модернізації інфраструктури.

К л ю ч о в і с л о в а : агропродовольча політика, ціни, тваринництво, волатильність, корми, експорт, імпорт, субсидії

Постановка проблеми. Поточний період розвитку сільського господарства України характеризується значною диспропорцією у розвитку окремих секторів. З одного боку, виробництво зернових та олійних культур, а також соняшникової олії є надзвичайно рентабельним, враховуючи експортну спрямованість цих галузей. З іншого боку, тваринництво (особливо м'ясо-молочне скотарство та свинарство) перебуває у стагнації внаслідок комплексу негативних факторів.

Основними причинами цього є втрата ключових експортних ринків м'ясної та молочної продукції (країни СНД), значні нетарифні обмеження європейського ринку, девальвація гривні та зниження платоспроможного попиту населення, висока залежність цін на корми від валютного курсу. Окремим загрозливим фактором є рішення уряду щодо скасування режиму пільгового ПДВ для сільгоспвиробників у 2016 р. та встановлення компенсації цього податку на експортні операції. Внаслідок цього закупівельні ціни на фуражне зерно всередині країни зросли. Трейдери, конкуруючи між собою, стали пропонувати аграріям вищі ціни, користуючись пільговим ПДВ. Цього не відбулося у тваринництві, яке орієнтоване переважно на внутрішній ринок. Натомість оператори цього ринку зіткнулися з проблемою завищених цін на фуражне зерно.

© Мартишев П.А., 2018

Парадокс ситуації полягає в тому, що впродовж декількох останніх років світові ціни на зерно були досить низькими внаслідок великих врожаїв та значних запасів. Тому подальше зростання світового ринку на тлі демографічного буму та попиту з боку бурхливо прогресуючих економік Азії та Африки можуть завдати нищівного удару по рентабельності вітчизняного тваринництва у вигляді подорожчання кормових культур.

Мета статті полягає у теоретичному та практичному аналізі проблеми підтримки тваринництва за умов коливань цін на зерно та передбачає надання рекомендацій для усунення негативних наслідків від зростання цін на корми.

Результати дослідження. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчого сектора України були досить широко висвітлені вітчизняними економістами. Зокрема, питаннями підтримки конкурентоспроможності тваринницького сектора займалися такі українські науковці, як В.Я.Месель-Веселяк [1] П.Р.Пуцентейло [2], О.В.Шубравська [3], О.М.Супрун [4], І.Т.Кіщак [5] та інші. Аналіз їхніх статей дає змогу виявити слабкі місця в організації виробництва продукції тваринництва, а саме: слабку продуктивність виробників, низькі параметри якості продукції, недостатню експортну спрямованість сектора.

Незважаючи на економічну важливість цінового співвідношення "м'ясо-зерно", у вітчизняній літературі цей показник вивчається недостатньо повно. Більше уваги приділяється іншому індикатору, а саме – відношенню кількості згодованого корму та приросту живої маси тварини за певний період (так звана "конверсія корму"). Він демонструє продуктивність виробництва, але не має нічого спільного з відображенням ринкової кон'юнктури. Навіть при високій продуктивності відгодівлі тварин сільгоспвиробники можуть зіткнутися із вкрай не вигідним диспаритетом цін на вхідні ресурси та вихідну продукцію.

Важливо розуміти, що в умовах глобалізації навіть вироблені всередині країни корми змінюють свою вартість через коливання світових цін та валютного курсу [6]. Це призводить до великої залежності тваринницького сектора від ситуації на світовому ринку зерна.

Ряд робіт західних вчених із використанням економетричних методів дає можливість більш глибоко зрозуміти взаємозв'язки між цінами на різні продукти сільського господарства. Важливою особливістю цін на м'ясні продукти є те, що вони повільно і не повною мірою реагують на зміну цін на фуражні зернові [7]. Цьому може бути два пояснення. По-перше, продукція тваринництва є менш ліквідною, ніж запаси зерна. По-друге, відносна еластичність попиту на м'ясо-молочну продукцію є вищою, ніж на зернові культури [8]. У випадку збільшення цін на продукти або зменшення доходів населення може легко скоротити споживання м'ясних продуктів, але буде змушене купувати дешеві продукти (хліб, крупи) навіть при завищених цінах, щоб отримати достатню кількість калорій.

Вартість зерна має вплив на ціни тваринницького сектора переважно у середньо- та довгостроковій перспективі. Найшвидше на зміну реагують ціни на продукцію птахівництва, що обумовлено відносно коротким виробничим циклом. На другому місці перебуває галузь свинарства, а молочне та м'ясне скотарство менш чутливе до змін вартості кормової бази (подорожчання фуражних культур може призвести до зменшення поголів'я лише через декілька років) [9]. Стосовно ж зворотного зв'язку, то у країнах – експортерах зерна динаміка цін на м'ясо не має визначального впливу на зерновий ринок, оскільки більша частина врожаю використовується для експорту та харчової промисловості.

Слід зауважити, що доволі часто цінові коливання у тваринництві не можна пояснити динамікою зернового ринку. Так, досить відомими у західній літературі

є циклічні коливання цін на ринку свинини (hog price cycles), які тривають у середньому 3–5 років (період оновлення основного стада при інтенсивній технології відгодівлі). Уперше подібна закономірність була описана у 1927 р. німецькими економістами [10], і з того часу її неодноразово доводили емпірично. Механізм утворення цих циклів простий: виробники, реагуючи на високу ціну, збільшують поголів'я, що зумовлює настання періоду перевиробництва та низьких цін [11]. Відзначимо, що вартість кормів опосередковано може впливати і на циклічний характер м'ясо-молочного ринку. Зокрема, лібералізація європейського ринку зерна у 2003 р. була одним з ключових чинників прозорого ціноутворення на свинину в ЄС та узгодження цінових коливань у цьому секторі з динамікою світового ринку [12].

Важливим індикатором у вивченні подібної циклічності є співвідношення цін на свинину та фуражну кукурудзу (hog/corn ratio). Цей показник має схожу динаміку, проте його циклічність не є такою вираженою. При цьому чим більш волатильним є таке співвідношення цін, тим менший зв'язок існує між м'ясним та зерновим ринками. Таким чином, періоди зростання та спаду цін на ринках м'яса більшою мірою обумовлені очікуваннями виробників щодо майбутнього попиту та пропозиції, ніж поточними цінами на зерно [13]. Проте саме поточні ціни на фураж визначають очікування операторів ринку. Більш того, ціни на зерно є набагато більш варіативними, ніж ціни на м'ясо-молочну продукцію. Саме тому основні економічні ризики для тваринницького сектора зосереджені саме в цінах на корми.

Проаналізуємо індекс прибутковості, розрахований вітчизняними спеціалістами у рамках проекту FAO/EBRD з підтримки публічного діалогу в м'ясній галузі України (рис. 1). Він представляє відношення ціни реалізації того чи іншого виду м'яса до цін кормового міксу на базі основних фуражних зернових культур та олійних шротів.

Очевидно, що птахівництво було найбільш стійкою підгалуззю в умовах коливань агропродовольчого ринку. Це можна пояснити як експортною орієнтацією птахівників, так і відносно низькими цінами на внутрішньому ринку порівняно з "конкурентами" – свининою та яловичиною.

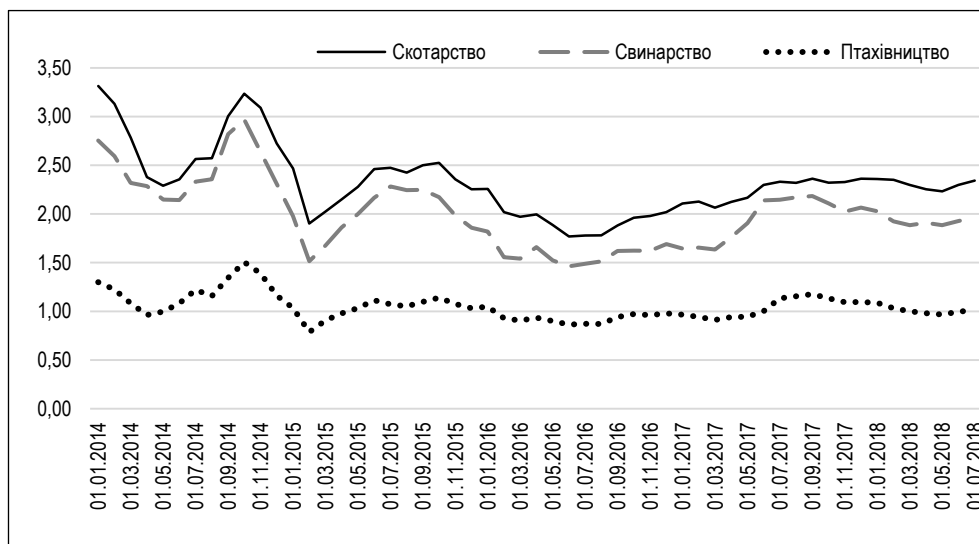

Рис. 1. Динаміка індексу прибутковості основних галузей тваринництва в Україні

Джерело: Meat Supply and Demand Balance System / FAO, EBRD. URL: <http://meatbalance.org.ua/>

Зниження прибутковості свинарства в середині 2016 р. було обумовлене комплексом факторів – скороченням обсягів держпідтримки, втратою російського ринку та девальвацією гривні. Це призвело до масового забою тварин.

Важливо зазначити, що поступове зростання цін на м'ясо та прибутковості його виробництва обумовлене не стільки зростанням попиту, скільки зниженням пропозиції, тобто скороченням поголів'я тварин.

Особливістю сучасного етапу розвитку скотарства є зростання експорту живої ВРХ з України. Подібна тенденція обумовлена ембарго з боку Росії, яка була основним імпортером нашої яловичини (60–90%) та підвищеним інтересом країн Близького Сходу – Єгипту, Іраку, Лівії.

Як уже зазначалося, в останні роки світові ціни на фуражні зернові були достатньо низькими. На рис. 2 відображена ціна на кукурудзу в ЄС. Після продовольчої кризи 2011–2012 рр. вартість цієї культури поступово зменшувалася.

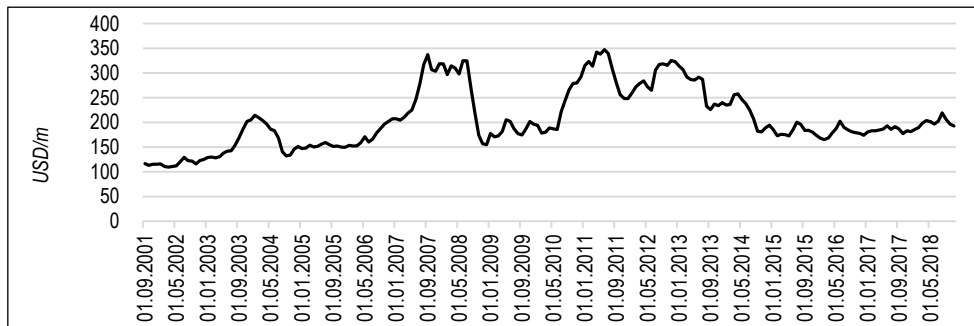

Рис. 2. Динаміка експортних цін (FOB) на фуражну кукурудзу у портах Франції

Джерело: за даними АПК-ИНФОРМ. URL: <https://apk-inform.com.ua/ru/prices>

Отже, зниження прибутковості тваринницької галузі в Україні було спровоковане в основному зростанням внутрішніх цін на зерно, деномінованих у гривні. Причиною такого підвищення став активний зовнішній попит після девальвації національної валюти у 2014–2015 рр.

Розглянемо структуру експорту та імпорту м'яса (рис. 3 та рис. 4). Експорт яловичини почав потроху зростати після розриву торговельних зв'язків з Російською Федерацією. Цьому сприяли високі світові ціни, тісна кооперація з арабськими країнами та активний попит з боку Білорусі (яка, до речі, активно реекспортує нашу яловичину в Росію). Експорт свинини знизився через значне скорочення поголів'я та відсутність налагоджених зовнішньоторговельних зв'язків на цьому ринку. В свою чергу експортні поставки курятини зросли в результаті розширення ринків збуту.

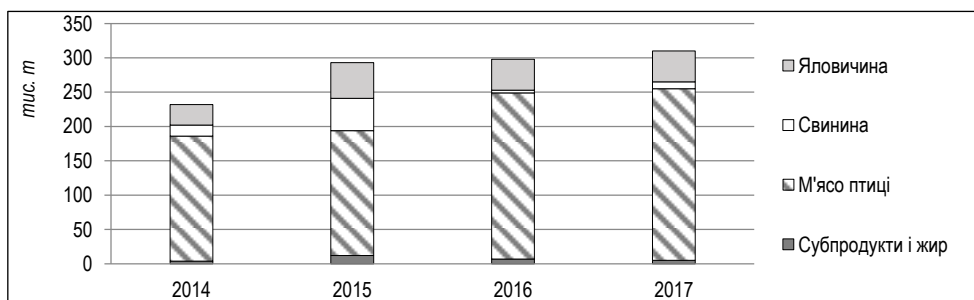

Рис. 3. Структура експорту м'яса з України

Джерело: Meat Supply and Demand Balance System / FAO, EBRD. URL: <http://meatbalance.org.ua>

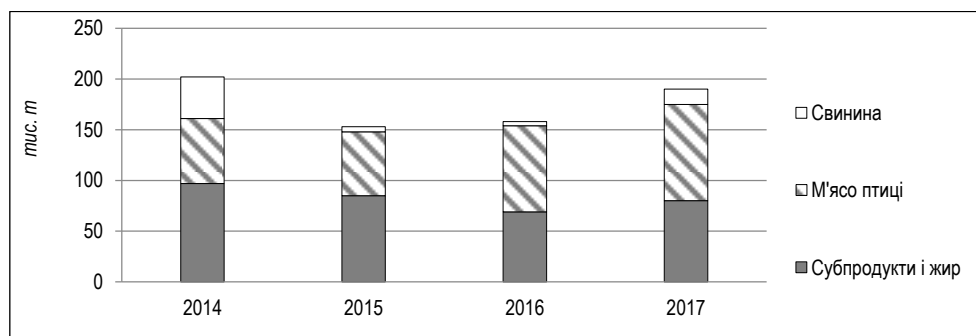

Рис. 4. Структура імпорту м'яса в Україну

Джерело: Meat Supply and Demand Balance System / FAO, EBRD. URL: <http://meatbalance.org.ua>

Трикратна девальвація гривні протягом 2014–2016 рр. і втрата російського ринку обумовили падіння цін, яке захистило внутрішній ринок від імпорту. Видно, що в цих умовах основними статтями імпорту є субпродукти, сало, а також дешеве м'ясо птиці механічного обвалювання з Польщі та Німеччини. З іншого боку, ринки яловичини та свинини не відчувають значної конкуренції завдяки суттєвій різниці між внутрішніми та світовими цінами.

Запропонуємо декілька інструментів підтримки тваринницької галузі, розподіливши їх на чотири цільові напрями: зниження вартості кормів, стимулювання внутрішнього попиту, підтримка експорту, інвестиції в інфраструктуру.

1. Зниження вартості кормів

Оскільки головною загрозою для тваринників є подорожчання кормів, важливо прив'язати механізми підтримки до прибутковості виробництва.

Зазначимо, що прийняття політичних рішень на основні динаміки співвідношення цін на м'ясо та корми широко застосовується в різних країнах світу. Наприклад, китайський уряд субсидує м'ясопереробні підприємства, стимулюючи їх запасати заморожену свинину, коли ціни на фуражну кукурудзу менші за ціни на м'ясо уп'ятеро або ще менше. Ці запаси реалізуються, якщо таке співвідношення становить 9 або більше. Таким чином усуваються коливання обсягів виробництва на внутрішньому ринку [14].

На нашу думку, подібна система інтервенцій, спрямованих на кількісне вирівнювання попиту та пропозиції в Україні, не буде ефективною із причини як інфраструктурних перешкод, так і можливості корупційних схем. Крім того, індустріалізована економіка Китаю є більш стійкою (платоспроможний попит) та водночас імпортозалежною (можливість замінювати ввезену продукцію дешевим м'ясом з резервів). Попит з боку населення нашої країни має менший потенціал до зростання внаслідок важкого економічного становища.

Отже, кращим варіантом для підтримки доходів виробників буде встановлення субсидій, розмір яких коливатиметься залежно від співвідношення цін на м'ясо та корми. На рис. 5 зображені дві лінії, які сигналізують про зниження прибутковості виробництва яловичини. Нижня лінія демонструє таке співвідношення цін, при якому виробництво є збитковим, що може призвести до скорочення його обсягів у майбутніх роках. Якщо індекс прибутковості перебуває нижче цієї лінії більш ніж 4 тижні поспіль, то уряд починає щомісячно виплачувати виробникам 100% субсидії для підтримки їх доходів.

Зона між двома лініями показує таку прибутковість, при якій за наявними технологіями можливе просте відтворення без значного розширення основного стада

($\pm 5\%$). Якщо співвідношення "м'ясо-корми" перебуває у цьому діапазоні, виробники отримують 50% субсидії. Нарешті, коли цей показник піднімається вище верхньої лінії, це свідчить про непогану прибутковість виробників та їх здатність до розширеного відтворення. У такому випадку для стимулювання збільшення обсягів виробництва їм повинна надаватися підтримка у розмірі 25% від субсидії.

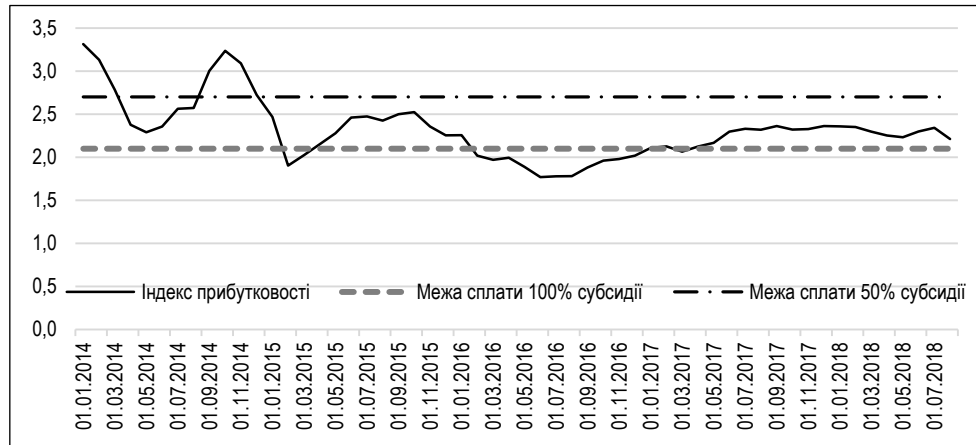

Рис. 5. Механізм виплати субсидій виробникам яловичини на основі індексу прибутковості

Джерело: побудовано автором.

На нашу думку, галузь м'ясного скотарства потребує подібної підтримки у першу чергу. Це пов'язано з катастрофічною недофінансованістю сектора, низьким попитом на яловичину та довгим виробничим циклом, який посилює залежність виробників від мінливого ринкового середовища. Галузь свинарства подібної допомоги потребує меншою мірою, оскільки нарощування поголів'я свиней може призвести до суттєвих екологічних проблем. Відходи життєдіяльності свійських свиней погано утилізуються і негативно впливають на стабільність навколишнього середовища. Крім того, у контексті санкцій з боку Російської Федерації обсяг експортного ринку для цього виду продукції є досить обмеженим.

Незалежно від галузі, для якої може бути застосований подібний механізм підтримки, він має стимулювати дотримання екологічних норм виробництва. Галузевим органам слід перейняти практику "перехресної відповідальності" (cross compliance), яка успішно реалізується в країнах ЄС. Її суть полягає в тому, що підтримка надається тільки тим виробникам, які дотримуються правил екологічно безпечного виробництва. Для цього має сенс на державному рівні розробити і впровадити комплекс правил сільськогосподарської практики відповідно до впроваджених у країнах ЄС Кодексів доброї та належної сільськогосподарської практики (GAP) [15].

Перевагою "гнучких" дотацій є їх універсальність: доходи виробників будуть частково "застраховані" державою. Запропонована нами методика може бути вдосконалена і використовуватися з урахуванням більш довгих періодів (квартал, календарний або маркетинговий рік, макро- та мікроцикли світового ринку сировини тощо).

Зазначимо, що подібна політика має побічний ефект у вигляді збільшення циклічності ринку через викривлення ринкових стимулів. Виробники розширюватимуть виробництво навіть за низьких цін, розраховуючи на зростання субсидій. Проте, на відміну від перенасичених зернових та олійних ринків, на м'ясному

ринку така стратегія є доцільною. Це пов'язано зі значним скороченням споживання м'ясних та молочних продуктів громадянами України протягом періоду незалежності. У таких умовах підтримка тваринництва є елементом забезпечення продовольчої безпеки країни.

Ще однією перевагою гнучкої системи підтримки є можливість протистояти імпорту низькоякісної продукції в Україну, не вступаючи у суперечність із зовнішніми партнерами з приводу тарифних обмежень.

Унаслідок занепаду галузі тваринництва площі під кормовими культурами в сільськогосподарських підприємствах значно знизилися (табл. 1). Аграріям стало більш вигідно розширювати виробництво зернових та олійних культур для експорту.

Експерти Міністерства аграрної політики та продовольства України пропонують увести дотації на гектар посівів кормових культур для вирівнювання доходності між культурами. Вони вважають, що це сприятиме зниженню цін на корми та диверсифікації сівозмін на сільськогосподарських підприємствах.

На нашу думку, подібне рішення не обов'язково зумовить значне зниження цін фуражного сектора, особливо в періоди високої вартості зерна на світовому ринку. Обсяги використання зернових та зернобобових культур у кормових цілях знизяться завдяки підвищенню нормативної оцінки експорту в Меморандумі про взаєморозуміння.

Таблиця 1

Площі посіву кормових культур в Україні

Власник	1991	2000	2010	2013	2014	2015	2016	2016/1990, %
Підприємства	10912	6104	1332	1003	903	757	691	6%
Домогосподарства	295	566	962	972	970	971	962	326%

Джерело: за даними AgroPortal. URL: <http://agroportal.ua/views/blogs/stimulirovanie-skotovodstva-odna-dotatsiya-tri-rezultata/>

Головною причиною впровадження дотацій на гектар кормових культур є вирівнювання структури раціону відгодівлі тварин завдяки збільшенню частки грубих та соковитих кормів. Сільгоспвиробники менше залежатимуть від дорогих концентрованих кормів, вартість яких визначається кон'юнктурою світового ринку та курсом долара. Грубі та соковиті корми меншою мірою залежать від зовнішніх чинників, оскільки не експортуються. Крім того, подібне рішення є формою непрямой підтримки дрібних фермерів, для яких вирощування зернових, зернобобових та технічних культур є економічно не вигідним.

2. Стимулювання внутрішнього попиту

Важливим інструментом підтримки галузі є надання споживчих субсидій населенню. У світовій практиці існують два типи таких програм: цільові та універсальні. Цільові програми спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки окремих груп населення, універсальні – на субсидування споживання певного продовольчого продукту з метою забезпечення мінімального рівня його споживання для всього населення.

На нашу думку, поєднання принципів цільових та універсальних програм для м'ясних продуктів є кращим рішенням. Надання продовольчих субсидій малозабезпеченим категоріям населення без акцентування на окремих товарах зовсім не гарантує споживання високоякісної продукції тваринного походження. Згідно із законом Гіффена, населення при зростанні доходів може збільшити споживання дешевих продуктів, ігноруючи дорожчі. А за одночасного впровадження універсального та цільового підходу (за умови незмінних бюджетних видатків), субсидія як на одну особу, так і на 1 кг продукції буде суттєвою, що збільшить мотивацію окремих верств населення до споживання саме м'ясо-молочних продуктів (табл. 2).

Таблиця 2
Річне споживання м'ясних продуктів в Україні, кг

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Фактичне споживання	51,8	51	54,2	56	54,1	50,9	51,4
Рекомендована норма	80	80	80	80	80	80	80

Джерело: за даними Держстату України.

На рис. 6 зображений розподіл населення України за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів станом на 2017 р. Якщо продовольчу субсидію отримуватимуть члени домогосподарств із середньодушовим доходом до 1920 грн, кількість субсидій становитиме приблизно 2,9 млн.

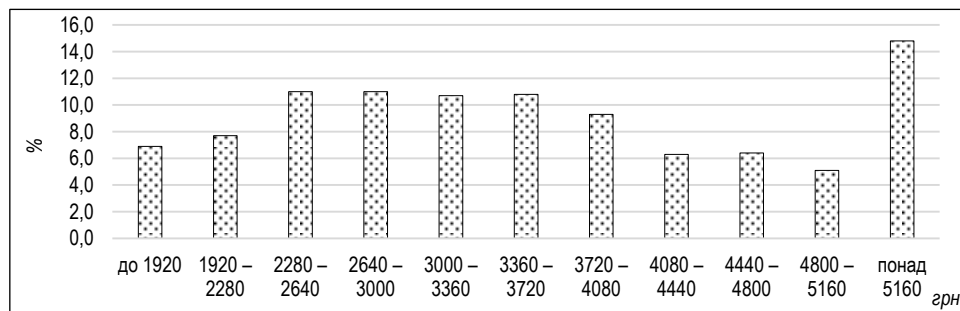

Рис. 6. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2017 р.

Джерело: за даними Держстату України.

Припустимо, що одна субсидія становить 1000 грн/рік. У такому випадку загальний бюджет становитиме 2,9 млрд грн. Використовуючи дані про роздрібні ціни в Україні, оцінимо, як встановлення субсидії може підвищити попит на м'ясні продукти. Так, один громадянин зможе додатково купити на вибір приблизно 19 кг курки в тушці, 10 кг свинини або 8 кг яловичини (ціни взяті станом на початок 2018 р.) [16]. Для простоти розрахунків припустимо, що громадяни надають перевагу лише одному виду м'яса. У такому випадку річне споживання курятини зросте на 551 тис. т (+53% до фактичного споживання у 2017 р.), а споживання свинини та яловичини – на 290 тис. т (+47%) та 232 тис. т (+100%) відповідно. На нашу думку, не всі види м'ясної продукції мають підтримуватися таким чином. Уряду варто задуматися насамперед про субсидування споживання яловичини, щоб зупинити занепад галузі м'ясного скотарства.

Попри значні бюджетні видатки, політика надання споживчих субсидій на м'ясо обумовить зростання прибутковості галузі. При цьому підвищення внутрішніх цін не буде значним і довгостроковим, оскільки виробники отримають стимул до розширення поголів'я тварин.

Політиками та науковцями неодноразово піднімалося питання щодо зниження ставок ПДВ на окремі види продукції з 20 до 7 або 10% з метою підтримки окремих секторів економіки. Зокрема, активно обговорювалися пропозиції щодо встановлення низького ПДВ на продукцію тваринництва для стимулювання попиту населення.

Очевидно, що це призведе до викривлення відносних цін в економіці. Виробники нарощуватимуть виробництво продукції з низьким ПДВ, навіть якщо воно є економічно недоцільним. Крім того, якщо низька ставка ПДВ діє лише при поставках у межах України, це є порушенням правил СОТ (дискримінація імпорту).

Зазначимо також, що встановлення таких ставок, скажімо, для м'яса, є своєрідним аналогом універсальних споживчих субсидій, про які йшлося вище. У такому разі більше вигоди будуть отримувати заможні верстви населення, які споживають більше м'ясної продукції [17].

3. Підтримка експорту

Розвиток тваринництва неможливий без цілеспрямованої експортної політики. Особливої уваги потребує підтримка експорту свинини та яловичини внаслідок втрати традиційних ринків збуту.

Суттєвою перепоною експорту свинини є африканська чума свиней (АЧС). Слід зазначити, що вплив цієї хвороби на зниження поголів'я переоцінений. Так, за оцінками спеціалістів FAO, внаслідок АЧС у 2014 р. було знищено всього 130 тис. свиней, що становить менш ніж 2% середньорічного поголів'я. При цьому, за даними Держстату, щорічні втрати поголів'я від всіх причин становлять 700–900 тис. голів. Хоча поширення хвороби призвело до прискореного збуту поголів'я на забій (так званий "психологічний забій"), основною причиною зниження обсягів виробництва є низька прибутковість вирощування свиней.

При цьому обсяги поголів'я на сільгосппідприємствах є значно більш варіативними, аніж кількість тварин у домогосподарствах. По-перше, ймовірність виникнення АЧС є значно більшою при масовому утриманні свиней, ніж при їх "ізоляції" в господарствах населення. По-друге, промислове вирощування більш залежне від цін фуражного комплексу; в домогосподарствах кормова база більш різноманітна, може включати дешеві грубі та соковиті корми, а також харчові відходи.

Негативний вплив АЧС проявляється перш за все у зниженні довіри до України як до надійного експортера. Саме тому ринок найбільшого імпортера свинини – Китаю – досі залишається закритим для українських аграріїв.

Як ішлося вище, експорт продукції скотарства представлений переважно реалізацією живої худоби у країні Близького Сходу. Ця тенденція сформувалася ще у 1990-х роках, коли арабські країни були зацікавлені в закупівлі живої худоби для масового виробництва шкіряних виробів. У таких умовах уряд був змушений увести тарифні обмеження, ухваливши у 1996 р. Закон "Про вивіз (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину". Згідно з цим законопроектом, митна ставка на живу худобу встановлювалася на рівні 50%, проте вона мала скорочуватися щорічно на 5 в.п. до значення 10% [18]. Таким чином, ставка на 2018 р. становить 10%. Очевидно, що подібне обмеження обумовлює тиск на внутрішні ціни. При цьому додаткову перевагу мають підприємства переробки, легкої промисловості та експортери шкіряних виробів [19].

Відзначимо, що наразі основні країни – імпортери української ВРХ закуповують тварин переважно в продовольчих цілях, а саме – для виробництва халляльного м'яса. Умови забою худоби в Україні не відповідають традиційним вимогам ісламських країн, тому останні змушені імпортувати живих тварин.

Наприкінці 2016 р. Держспоживслужба підписала угоду про узгодження з єгипетською стороною питань щодо сертифікаційного центру "Халляль" в Україні і підписання ветеринарного сертифікату на експорт яловичини до Єгипту [20]. Це обумовило значні обсяги надходження нашої яловичини на єгипетський ринок.

Деякі експерти вважають за потрібне відмінити експортне мито на живу худобу, аргументуючи це відносною простотою організації експорту ВРХ порівняно з експортом м'яса, а також більш низькими трансакційними витратами. На нашу думку, розширення м'ясопереробних потужностей є значно кращим рішенням, оскільки дасть змогу підвищити додану вартість усередині країни.

Дотримання санітарно-епідеміологічних вимог є ключовим фактором стимулювання експорту м'яса в інші країни. На жаль, приватні домогосподарства неспроможні власноруч проводити забій на власних подвір'ях, дотримуючись високих міжнародних стандартів.

Наразі уряд України намагається поступово заборонити продаж м'яса, отриманого у результаті забою не на бойні, яка має експлуатаційний дозвіл. Селянам пропонують здійснювати забій тварин не самостійно, а на сертифікованих пунктах забою. Так, законопроект № 7489 від 16 січня 2018 р. "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення заходів стосовно забезпечення простежуваності" передбачає уведення такої заборони вже з 1 січня 2020 р. З іншого боку, уряд не пропонує виважену програму реформування м'ясної галузі. Очевидно, що в таких умовах слід очікувати скорочення поголів'я тварин та зростання цін на м'ясо.

Вирішити цю проблему може будівництво сертифікованих пунктів забою тварин у кожному районі. Ці пункти мають бути безкоштовними та доступними для кожного селянина, мінімізувати його транспортні витрати.

4. Інвестиції в інфраструктуру

Підвищення прямої підтримки тваринницької галузі у 2018 р. до 4,5 млрд грн мало би сприяти не лише поповненню оборотних коштів та погашенню кредиторської заборгованості (93% усього обсягу підтримки тваринництва у 2017 р. [21]), а й стимулюванню довгострокового розвитку, зокрема – інвестиціям в інфраструктуру.

На жаль, механізм розподілу дотацій залишається вкрай непрозорим через бюрократичні перепони. Саме тому спрощення отримання дозволу на будівництво і реконструкцію тваринницьких ферм і комплексів для отримання часткового державного відшкодування вартості понесених витрат є важливою передумовою проведення подібної політики. Крім того, створення відкритого реєстру отримувачів допомоги сприятиме більш справедливому розподілу коштів.

Важливим інвестиційним напрямом є заохочення будівництва власних кормових заводів. Враховуючи те, що близько 40% кормів в Україні імпортуються [22], локалізація кормовиробництва є надзвичайно важливим фактором для зниження собівартості виробництва м'яса. Ми вважаємо, що підтримка реконструкції та будівництва тваринницьких комплексів є вагомим, але не пріоритетним напрямом аграрної політики. Головним стримуючим фактором розширення основного стада тварин на сільськогосподарських підприємствах є не стільки брак потужностей, скільки низька прибутковість виробництва. В такому випадку будівництво комплексу без невеликого комбікормового заводу, який би сприяв здешевленню кормів, недоцільне.

Враховуючи обмеженість кредитних ресурсів, ризики зростання цін на фуражні культури можуть призводити до банкрутства підприємств та масового вирізання поголів'я. Саме тому інвестиції в інфраструктуру мають бути спрямовані насамперед на посилення вертикальної інтеграції між галузями рослинництва і тваринництва шляхом стимулювання кормовиробництва. Скорочення вартості кормів дасть можливість аграріям бути більш спокійними як у періоди зростання ринку зерна, так і у періоди стагнації або "просідання" цін на м'ясні продукти внаслідок збільшення поголів'я або зниження доходів населення. Подібне рішення уряду стимулюватиме більш повільний, але стійкий розвиток промислового тваринництва.

Другим пріоритетом капітального інвестування має стати власне будівництво та реконструкція тваринницьких комплексів. При цьому перевага має надаватися

проектам у галузі м'ясного та молочного скотарства, оскільки воно найбільше постраждало за роки незалежності. Так, поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах знизилося з 21,1 до 1,2 млн голів. Для порівняння: поголів'я у господарствах населення скоротилося лише з 3,5 до 2,5 млн голів [23]. Важливо розуміти, що перевірка та сертифікація є більш складними процедурами для молочної продукції, ніж для м'яса. Тому саме молочне скотарство потребує стандартизованого підходу в рамках великомасштабного промислового виробництва.

Завершальний крок – це створення для селян сертифікованих пунктів забою, про які згадувалося вище. Оскільки скорочення поголів'я тварин у період з 1991 р. у домогосподарствах було значно меншим, ніж у сільськогосподарських підприємствах, на сьогодні селяни виробляють приблизно 35% усього м'яса в Україні. Вирощування свійських тварин у дрібних господарствах має свої переваги: внаслідок низької просторової концентрації виробництва селяни мають більший доступ до дешевої кормової бази (луки, пасовища) та менше залежать від кон'юнктури фуражного комплексу. Саме тому створення централізованих пунктів забою підвищить імідж фермерської продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. У довгостроковому періоді це може сприяти підтримці сільських територій.

Інвестиції в інфраструктуру та технологію виробництва дадуть змогу підвищити як продуктивність, так і рентабельність виробників м'ясо-молочної продукції. Водночас довгий період окупності проектів у цій галузі (за рахунок довгого виробничого циклу у скотарстві та свинарстві) вимагає більш короткострокової підтримки у вигляді дотацій, прив'язаних до вартості кормової бази.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що передумовою розвитку тваринницької галузі є зниження собівартості виробництва та підтримання оптимального цінового співвідношення "м'ясо-корми". В умовах можливого зростання світових цін на зерно надання урядом великих коштів для капітальних інвестицій у тваринництво без попереднього здешевлення кормової бази є популістичними діями, оскільки розширення виробництва матиме короткостроковий характер.

Обсяги фінансування галузі повинні обов'язково узгоджуватися із вимогами СОТ щодо підтримки сільського господарства. Відповідно до правил цієї організації так званий зв'язаний агрегований показник підтримки (ЗАПП) для України не повинен перевищувати 3,043 млрд грн у рік. При цьому, якщо стаття підтримки виробництва окремого виду продукції становить не більше 5% від вартості цієї продукції, вона не зараховується у суму ЗАПП [24]. Тому профільним установам варто оцінювати у грошовому вимірі розмір виробництва тієї чи іншої продукції (обсяг поголів'я, надої молока, врожай фуражних культур тощо) для запобігання порушень правил міжнародної конкуренції.

Без відкриття експортних ринків та стимулювання внутрішнього споживання м'ясо-молочних продуктів в умовах кризи національної економіки ціни на них перебуватимуть на низькому рівні. Їх зростання буде можливим лише за рахунок стихійного зниження пропозиції м'яса та згорання виробництва. Поступове налагодження системи зернової логістики призведе до зменшення цінового розриву між внутрішніми та світовими цінами на зерно. Отже, фуражні культури можуть ще подорожчати. З іншого боку, наведені нами пропозиції дадуть тваринницькому сектору час для підвищення продуктивності виробництва в умовах несприятливої цінової динаміки. Саме тому врахування можливої зміни кон'юнктури суміжних ринків є надважливим для прийняття виважених рішень щодо підтримки цього сектора.

Надійшла до редакції 02.10.2018 р.

*Мартишев П.А., аспирант
ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины"*

РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОГО ЖИВОТНОВОДСТВА И ЕГО ПОДДЕРЖКА В УСЛОВИЯХ РОСТА МИРОВЫХ ЦЕН НА ЗЕРНО

Предложены подходы по поддержке животноводческого сектора Украины в условиях роста мировых цен на фуражные зерновые. Важность темы основывается на существующих диспропорциях агропродовольственного сектора экономики, которые выражаются в высокой рентабельности производства зерновых культур и низких прибылях производителей продукции животного происхождения. Анализ научных трудов по данной тематике демонстрирует, что в отечественной научной литературе практически отсутствует экономический анализ ценового соотношения "мясо-корма". В то же время многочисленные работы западных ученых дают возможность сделать важные выводы. Во-первых, цены на зерно более волатильные, чем цены на мясо-молочную продукцию из-за ряда факторов, главный из которых – низкая эластичность спроса. Во-вторых, не все животноводческие субсектора одинаково реагируют на изменение цен на зерно. Быстрее всего данные колебания влияют на цены продукции птицеводства в результате короткого производственного цикла. Свиноводство и скотоводство занимают второе и третье места соответственно. В-третьих, цены на мясо имеют выраженную цикличность, что вызвано различием между ожиданиями производителей и фактическим балансом спроса и предложения. При этом цены на корма могут косвенно влиять на данные циклы. В общем, для животноводческого сектора большой риск представляет внезапный рост цен на корма, чем снижение цен на мясо-молочную продукцию. Так, индекс доходности животноводческих отраслей в настоящее время является достаточно низким за счет роста гривневых цен на фураж. Анализ внешней торговли Украины показал, что экспорт мяса в последние годы рос за счет увеличения поставок курятины, в то время как предложение говядины и свинины снизилось. Касательно импорта, то после падения в 2015 г. его объем стал расти за счет низкокачественной продукции, что свидетельствует о плохой конкурентоспособности внутреннего производителя. После детального анализа литературы и текущей ситуации на украинском рынке предложен ряд инструментов для решения данных проблем. В частности, предлагается применение "гибких" дотаций, субсидирование выращивания кормовых культур, предоставление продовольственных субсидий населению, ряд решений относительно стимулирования экспорта и модернизации инфраструктуры.

Ключевые слова: агропродовольственная политика, цены, животноводство, волатильность, корма, экспорт, импорт, субсидии

*P. Martyshev, Postgraduate Student,
Institute for Economic and Forecasting, NAS of Ukraine*

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LIVESTOCK SECTOR AND ITS SUPPORT IN CONDITIONS OF GROWING GLOBAL GRAIN PRICES

The article proposes support tools for Ukraine's livestock sector in the face of rising world prices for feed grain. The importance of the subject is based on the existing disproportions in the agro-food sector, reflected in the high profitability of grain production and low profits for livestock producers. Analysis of the relevant papers shows that the economic analysis of "meat and feed" price ratio is absent in Ukrainian literature.

At the same time, a lot of works by Western economists provide important conclusions. First, grain prices are more volatile than prices for meat and dairy products due to a number of factors, the main of which is low demand elasticity. Second, individual livestock sub-sectors respond differently to changes in grain prices. Poultry prices integrate grain market changes very rapidly due to the short production cycle. Hog and cattle occupy the second and third places respectively. Third, meat prices have a cyclicality because of the difference between the producers' expectations and the actual balance of demand and supply. In this case, feed prices can indirectly affect these cycles. In general, for the livestock sector, higher risk means a sudden increase in feed prices rather than a drop of prices for meat and dairy products. Thus, the index of profitability for livestock industries is currently low due to the growth of prices for fodder denominated in hryvnias.

An analysis of foreign trade dynamics in Ukraine shows that meat exports have increased in recent years due to increased supply of poultry while the supply of beef and pork has declined. As for imports, after a fall in 2015, its volume began to increase through a large supply of low-quality products, which indicates poor competitiveness of the domestic producer. After a detailed analysis of the

literature and current situation in the Ukrainian market, the author presents a number of tools for solving these problems. In particular, it is proposed to use "flexible" subsidies, to subsidize feed crops production, and to grant food consumption subsidies to the population. In addition, a series of decisions are offered to encourage exports and modernize the infrastructure.

Key words: agricultural policy, prices, volatility, livestock production, feed, export, import, subsidies

References

1. Mesel-Veseliak, V.Y. (2004). Directions of sectoral development of livestock production and their state support. *Economy of agro industrial complex*, 9 [in Ukrainian].
2. Putstenteylo, P.R. (2013). Strategic directions of livestock production development in Ukraine. *Innovation Economy*, 8 [in Ukrainian].
3. Shubravska, O.V., Sokolska, T.V. (2008). Development of the milk and dairy market: world trends and domestic perspectives. *Ekonomika, prognozuvannâ – Economy and forecasting*, 2 [in Ukrainian].
4. Suprun, O.M. (2016). State regulation of the livestock sector. *Agrosvit – Agroworld*, 13 [in Ukrainian].
5. Kishchak, I.T. (2015). Ukrainian livestock production in the world sectoral development. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomorâ – Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region*, 3 [in Ukrainian].
6. Oljadnichuk, N.V. (2008). Main directions of intensification development of pig breeding. *Ekonomika APK – Economy of agro industrial complex*, 6 [in Ukrainian].
7. Tegle, A. (2013). An Explorative Study of Grain and Meat Price Relationships. *Master thesis in Norwegian University of Life Sciences*. Retrieved from <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/187510/Tegle%202013.pdf>
8. Barilovich, O.M. (2013). Features of agricultural products price formation. *Naukovyj visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ser.: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: economics, agrarian management, business*, 181(4) [in Ukrainian].
9. Lawrence, J., Mintert, J., Anderson, J. (2008). Feed Grains and Livestock: Impacts on Meat Supplies and Prices. *American Agricultural Economics Association*. Retrieved from <http://www.farmdoc.illinois.edu/policy/choices/20082/theme1/2008-2-03.pdf>
10. Hanau, A. (1927). Die Prognose der Schweinepreise. *Vierteljahreshefte zur Konjunkturforschung*, 2. Retrieved from <https://katalog.ub.uni-heidelberg.de/cgi-bin/titel.cgi?katkey=65476058> [in German].
11. Stearns, L., Petry, T. (1996). Hog Market Cycles. *North Dakota State University Extension*. Retrieved from <http://ndsuetext.nodak.edu/extpubs/ansci/swine/ec1101w.html>
12. Von Cramon-Taubadel, S., Holst, C. (2011). International Synchronization of the Pork Cycle. Paper prepared for presentation at the EAAE 2011 Congress in Zurich, Switzerland. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/6699166.pdf>
13. Futrell, G., Mueller A. (2015). Understanding the Hog Production and Price Cycles. *Extension*. Retrieved from <http://articles.extension.org/pages/27216/understanding-hog-production-and-price-cycles>
14. Gale, F., Marti, D., Hu, D. (2012). China's Volatile Pork Industry. U.S. Department of Agriculture (USDA). Retrieved from <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details/?pubid=37434>
15. Concerning the improvement of agro-ecological conditions for the functioning of agriculture. The National Institute for Strategic Studies, an analytical note. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1437/> [in Ukrainian].
16. Shuvar. Retrieved from <https://shuvar.com/> [in Ukrainian].
17. Nivievsky, O. (2018). About the reduced VAT rate for certain types of agricultural products. *Agroportal*. Retrieved from <http://agroportal.ua/views/blogs/-snizhennoi-stavke-nds-dlya-otdelnykh-vidov-agroprodukovolstvennoi-produktsii/> [in Russian].
18. Law of Ukraine "On export (export) duty on live cattle and leather raw materials". Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/180/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
19. Stimulation of cattle breeding. One dotation – three results. *Agroportal*. Retrieved from <http://agroportal.ua/views/blogs/stimulirovanie-skotovodstva-odna-dotatsiya-tri-rezultata/> [in Russian].
20. Ukraine is preparing to export beef to Egypt. Retrieved from <http://ua1.com.ua/economics/ukrajina-gotuetsya-eksportuvati-yalovichinu-do-egiptu-25672.html> [in Ukrainian].
21. Order of the Cabinet of Ministers "On the distribution of funds envisaged in the state budget under the program 2801540 "State support to the livestock sector for 2017". Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287367> [in Ukrainian].
22. The Ukrainian Stock Breeders Association introduced effective mechanisms of state support for livestock farmers at an open meeting in the Ministry of Agrarian Policy. Retrieved from <https://usba.com.ua/asociaciatarinnikiv-ukraini-predstavila-dievi-mehanizmi-derzpidtrimki-tvarinnikiv-na-vikritomu> [in Ukrainian].
23. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
24. Brink, L. (2014). Countries of the CIS and the WTO: issues of agricultural policy and state support. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from <http://www.fao.org/3/a-i3883r.pdf> [in Russian].